नवदशः पाठः

अन्नं वै ब्रह्म

वैदिकग्रन्थेषु उपनिषदाम् सर्वोच्चं स्थानमस्ति। उपनिषत्सु वेदानां व्याख्यानं वर्तते। ईशादिप्रमुख-नवोपनिषत्सु 'तैत्तिरीयोपनिषदः' अयमंशः ग्रहीतः। अस्मिन् अंशे अन्नम् ''ब्रह्म'' इति उपदिष्टम्।

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। स य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।

अन्नं न निन्द्यात्। तद् व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।

अन्नं न परिचक्षीत। तद् व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।

अन्नं बहु कुर्वीत। तद् व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति महान् भवति। प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।

न कंचन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद् व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। आराध्यास्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नराद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नराध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नराद्धं मध्यतोऽस्मा अन्नराध्यत। एतद्वा अन्ततोऽन्नराद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नराध्यते। य एवं वेद।

शब्दार्थः

व्यजनात्	–	निश्चयेन ज्ञातवान् (निश्चय ही जाना)
अन्नादः	–	अन्नस्य भोक्ता (अन्न खाने वाला)
न परिचक्षीत	–	न निन्दनीयम् (अनिन्दित)
न प्रत्याचक्षीत्	–	प्रतिकूलोत्तरं न वक्तव्यम् (विपरीत नहीं बोलना चाहिए)
राद्धम्	–	सिद्धम् (आटा को गूंथा गया)
प्रतिष्ठितम्	–	अवस्थितः (स्थित)

कुर्वीत	–	कर्त्तव्यम् (करना चाहिए)
कीर्त्या	–	यशसा (यश के द्वारा)
आपः	–	जलम्
विधया	–	प्रकारेण (प्रकार से)

अभ्यासः

1. **एकपदेन उत्तरत–**

क) भूतानि कस्मात् जायन्ते?

ख) अन्नवान् कः भवति?

ग) आपः कुत्र प्रतिष्ठितः?

घ) आकाशे का प्रतिष्ठिता?

ङ) यया कया च विधया किं प्राप्नुयात्?

2. **एकवाक्येन उत्तरत –**

क) किं व्यजनात्?

ख) परमे व्योमन् का प्रतिष्ठिता?

ग) अन्नवान् कथं महान् भवति?

घ) कं न प्रत्याचक्षीत्?

ङ) अन्नं कथं राध्यते?

3. **रिक्तस्थानानि पूरयत–**

क. आनन्देन ....जीवन्ति।

ख. ....शरीरं प्रतिष्ठितम्।

ग. अन्नं ....कुर्वीत।

घ. पृथिव्यामाकाशः..........................।

ङ. अप्सु ....प्रतिष्ठितम्।

4. यथायोग्यं योजयत –

	अ	**ब**
क)	अन्नं न	महान्
ख)	कीर्त्या	ब्रह्म
ग)	आनन्दः	विद्या
घ)	भार्गवी	अन्नादः
ङ)	अन्नवान्	निन्द्यात्

5. शुद्धवाक्यानां समक्षम् ''आम्'' अशुद्धवाक्यानां समक्षं 'न' इति लिखत –

यथा–

अन्नं बहु कुर्वीत [आम्]

अन्नं निन्द्यात् [न]

क) आनन्दः ब्रह्म अस्ति। [ ]

ख) आनन्देन जातानि न जीवन्ति। [ ]

ग) शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। [ ]

घ) अन्नं परिचक्षीत। [ ]

ङ) अन्नवानन्नादो भवति। [ ]

च) आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। [ ]

6. निम्नलिखितशब्दानां मूलशब्दं विभक्तिं वचनं च लिखत–

	शब्दः	**मूलशब्दः**	**विभक्तिः**	**वचनम्**
यथा–	कीर्त्या	कीर्ति	तृतीया	एकवचनम्
क)	आनन्देन	....	....	....
ख)	प्रजया	....	....	....

ग)   प्राणे   ....

घ)   अप्सु   ....

ङ)   अन्नात्   ....

च)   पृथिव्याम्   ....

7. निम्नलिखितशब्दानां सन्धिविच्छेदं कृत्वा नामानि लिखत –

क) ब्रह्मेति

ख) सैषा

ग) खल्विमानि

घ) ज्योतिष्यापः

ङ) बह्वन्नम्

च) एतदन्नम्

योग्यताविस्तारः –

- उपनिषदां नामानि लिखत–
- कठोपनिषदः अध्ययनं कुरुत–